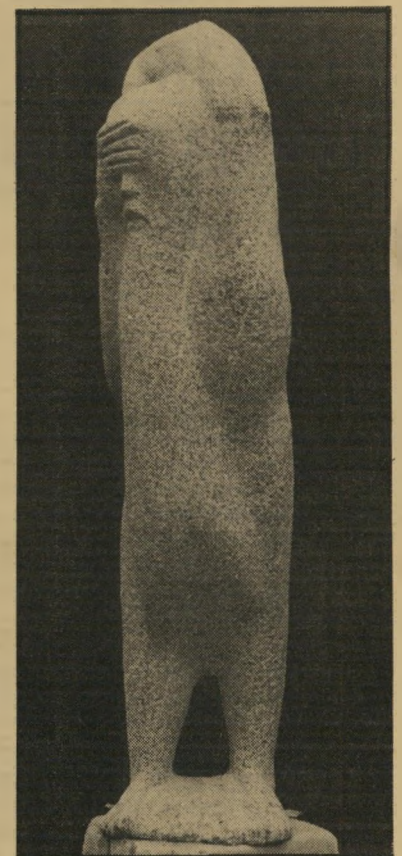


פאריס מיקרה. פרס אמריקה-ישראל (קרן נורמן) ומהקבוצה יצאתי ללמוד. ידעתי שאני לא יודע. עד היום אני לא יודע. למדתי בבואר אצל ז'ימון ולאט לאט עשיתי אבן ועוד אבן ועוד אבן. האבנים קשורות לרגליים ואחר כך התוודע קשה, קשה לזוז, בגלל האבנים. אבל זה לא התחיל שם. נולדתי מחדש כשהגעתי לבית-העבודה. זו התקופה שנחרתה הכי חזק באישיותי, מחוץ למחנות-הריכוז, זאת אומרת. למדתי שם המון. קודם כל, המיפגש עם האור החזק. האור והצוקים שעל שפת ים-המלח. יש להם חלק בכל מה שאני מפסל, בצורה שאני צר ובאור שאני מחפש. גראניט (שחם). התחלתי לפסל בגראניט. כשהגעתי לפאריס הייתי עני. לא היה לי כסף לקנות שום אבנים. מידרכות פאריס עשויות אבני-גראניט. גנבתי אבני-מידרכה וראיתי עד כמה שהאבן הזאת מתאימה לי. שאלתי את עצמי, מה פתאום האבן הכי קשה, שהורסת את הידיים, הורסת את הכלים. היום אני חושב שמצאתי איזו תשובה. כן-אדם הוא יצור מאוד פגיע. האבן היא קשה. היא אולי ניצחית. כן-אדם לא. יש לנו ויכוחות אבן מתקופות פריהיסטוריות. אני אולי שואב ממנה בצורה מגית, מיסטורית, מנוחה. מהניצחיות שלה, מהכוח שלה. באיזשהו מקום זוהי מילחמה במוות. אני אולי חושב שבאיזשהו מקום באבן הזאת אפשר אולי לשיר את הימננות החיים. סליחה אם אני מדבר במילים גבוהות.

## תפילה לחיים

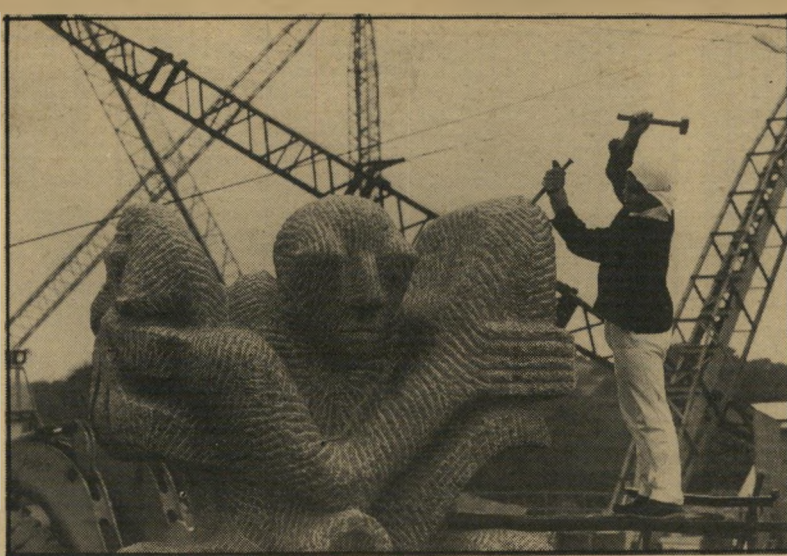
עשיתי אנדרטה לשואה וראנסי, שליד פא-ריס. גם כן אבן-גראניט אדומה ממחצבה. זה שעריהמות במחנה-המוות אבל הנושא הוא החיים. אפילו שם. כל מה שאני עושה הוא איכשהו תפילה לחיים. באבן. למה פאריס? אני חי 33 שנים באופן זמני בפאריס. ההכנסות הראשונות שלי מהפיסול הלכו לבית בחיפה. פה (בפאריס) אני גר בדירה



"התפילה האחרונה", שחם, פטיט פאלה, ז'נבה

קטנה. אטלייה. בסדר. אבל הבית האמיתי שלי הוא בחיפה. אשמה, אתה שואל? אני אדם שיש לו הרגשות אשמה על הכל. קודם כל, שדווקא אני נשאתי בחיים כשהכל סביבי מת, אף אחד לא נשאר. רק אחותי. אבי מת, כולם מתים. ברגע מסוים אמרתי לעצמי: זמנית, גם אתה נשאתי רק זמנית. בכלל יש לי הרגשה זמנית. הכל זמני, חוץ מהגראניט. היא לא זמנית.

כשהייתה התחרות הבינלאומית על המונומנט בראנסי ועבדתי על המאקט (הדגם המוקטן), איכשהו ידעתי שאזכה. ידעתי שאעשה את זה ואולי זאת תהיה התשובה לשאלות ששאלתי את עצמי. כל פעם שעשיתי איזו צורה התרחקתי ממנה ושאלתי את עצמי, מהי מסמלת בשבילי. היו בתחרות ארבעה שלבים, כשבכל שלב נושאים



במחצבה: שלמה זלינגר בעבודה על אנדרטת ה"התנגדות", נחנכה בפאריס, מאי 1987

אמנים רבים. בשלב האחרון נשארתי אני לבדי. אתה יודע מה, אני אמרתי לעצמי: הנה בשביל השלב הזה נשארתי. זה נתן איזה כוח. אבל רק עד שגמרתי לפסל. נכון, הפסל נשאר. אבל גם השאלות נשארו. גם זה נכון, לי יש רק שאלות. אין לי תשובות. לפעמים נדמה לי שיש איזושהי מהות, לא, אמרתי מהות, לא משמעות, לחיים. איזה טעם. אבל המהות היא רק בשאלות שאדם שואל את עצמו. בין השאר הוא גם שואל, מה יצר אותו, מה הוליד אותו, מה הביא אותו למקום שבו הוא נמצא. והבדידות הגדולה. אני מדבר על בדידות גדולה של האדם ביקום. והרי אני אדם נשוי, יש לי ילדים ויש לי חברים טובים. אבל זה לא שייך. זה לא עוזר להתגבר על ריגשי-האשמה.

## אני אשם

וכשאני בא לארץ ורואה מה אנחנו עושים פה — למשל עכשיו, למשל לערבים — אני אומר לעצמי: אני אשם. אני אשם! אולי מפני שאני לא כאן. אני לא יכול להגיד למישהו מה לעשות. אני מרגיש כי מפני שאני לא פה, אין לי הרשות להגיד לאף אחד מה לעשות. דווקא מפני שזאת מדינת היהודים.

הדבר החשוב אצלי הוא הפסל שאני עובד עליו. אני קשור אליו, מתפתחים מין יחסי-גומלין כמו בין גבר ואשה. נוצר הפסל ואני נוצר. זה לא נכון שאני חוצב באבן. האבן, באותו זמן, חוצבת בי. כשאני יוצר — אני גם נוצר. ברגע שאני מפסיק לאחוב את האבן, אני מרגיש שהאבן כבר יכולה לחיות בלעדי. זאת דראמה כמו כשנפסקת אהבה גדולה. וזה תמיד קשור בכאב. מה אני מוריש לילדים שלי? אני לא יודע. מה יעשו עם אבנים? מה יעשו בכל הרברים האלה? איך יזווג אותם ממקום למקום? אפילו זה. יש אמביציה להעמיד כמה שיותר בחיים. דבר אחד אינו סותר את השני. אני משקיע את עיקר המרץ ועיקר המחשבה ועיקר הפעילות בפיסול. אמרו לי שאילו השקעתי יותר ביחסי-ציבור, הייתי מגיע ליותר. אבל לי אין תלונות. היום יש לי אטלייה מלא עבודות, בשעה שרבים מחברי מכרו את רוב עבודותיהם והאטלייה שלהם ריק. האמת היא שאני לא עושה את זה בשביל הפירסום. פיסול הוא דבר כפייטי — לפחות לגבי. בלי זה אני אדם חולה. בשום אופן, אין לי טענות נגד אף אחד. מדוע שיהיו?

אני מאוד מרוצה לראות את העבודות שלי בתפן. בייחוד מפני שהייתי פעם בסביבה הזאת, בכפרי. מה, לא ידעת? לא, אני לא בחרתי את מיקומן של העבודות. עמוס בחר. למעשה, הפסלים מייצגים את כל 30 שנות הפיסול שלי. העבודות הראשונות הן מ'8/1957, עבודה כמו המשוור. למשל, ועד לעבודות האחרונות מ'1987, כמו הכלה או מלכת שבא.

## אור ואור

כל רגע משתנה האור, כל אור משנה, כל רגע אור משנה את הפסל, בכל מקום. הפסל שונה בכל רגע.

גראניט אדומה ואפור. זאת האדמה. המאגמה הראשונה שלאחר יצירת האדמה. שותפות עם האדמה אחרי היווצרות האדמות. לא, לא מעשה בריאה. הבריאה באה קודם. אני לא בורא יש מאין. לי יש אבן. יש לי בלוק (גוש-אבן). בלוק זה הארמני. יש בו שלמות. הדבר הראשון בשבילי

הם צועדים בשקט. לעולם לא מחליפים דברים. מראיהם מראה אנשים אשר מכבר אין להם מה לומר זה לזה... הם צועדים במרחק-מה זה מזה, כאילו רק במקרה פסעו יחדיו.

להיפגש איתם כל בוקר, באותה השעה ובאותו המקום, רומה היה כפגישה שקבעתי עם מכרים ותיקים. אמנם, איני יודע את שמם, או מנין הם באים ולאן הם הולכים, ובכל זאת...

משלא הופיעו באחד הבקרים, הייתי מאוכזב. היבסתי סביב כשאני ממתין לבואם, אולי נתאחרו... כעבור רגע ארוך, התחלתי להיות מודאג. אולי קרה להם דבר-מה... אולי רבו ביניהם, וגרוע מזה, אולי נפל אחד מהם למשכב... ביקשתי לדעת מה נמצא מאחורי הבוקר לטייל ולקיים את הפגישה שלנו — ולא הייתה זו סתם סקרנות.

למחרת, שוב אכזבה, ושוב רגע ארוך של המתנה. והם לא באו. מחוסר ברירה רוחים את



"מזמור תהילים", שחם, אוסף האמן

הפגישה — אולי למחר... ואכן, הפגישה מתקיימת למחרת. הנה, אני רואה אותם מרחוק. הם מתקרבים אט-אט. היא צועדת לפניו. הוא, מאחוריה, צועד הפעם בעזרת מקל... אני שואל את עצמי, מה קרה לזו ובאמת, הייתי רוצה לדעת מה קרה לו, והייתי רוצה לאחל לו רפואה שלמה... נו, מילא, העיקר שבאו. להתראות מחר.

בוקר אחד הופיעו בזוגות — נראה שהיו להם אורחים — עוד זוג קשישים בני גילם. הגברים צעדו לפני הנשים ולא חדלו לרגע לדבר ביניהם בקול רם ובתנועות ידיים. מאחוריהם צעדו הנשים וגם הן דיברו ללא הרף. סופי-סוף, היה לזוג מכרי על מה ועם מי לדבר... הם גיראו הפעם עליונים מאוד ובריאם — והוא צעד ללא עזרת המקל.

האורחים נסעו כנראה, ומכרי שוב הופיעו לבדם, ושוב צעדו בשתיקה... לפתע, פרץ הוא קדימה והתרחק מאשתי מעידים מהירים, פנה הצידה והסתגן אל בין השיחים. משם הביט לאחור, עצר רגע, כמו מסתגר מעיניה של בת זוגו, והטיל את מימיו על בול עץ יבש. גמר מהר, וחיכה לה, לאשתו, בחוסר סבלנות. היא התקרבה, עברה על פניו והפסידה: בוא כבר! הוא חיך חיך מבוייש והוסיף לצעוד לידה...

לעשות פסל זה להרוס את השלמות. לכן ההתחלה קשורה בייסורים כאלה. מצד אחד, אתה שואף להארמוניה. מצד אחר, אתה הורס אותה במור ידך. זהו מעשה היצירה. אתה הורס הארמוניה אחת כדי ליצור צורה להארמוניה אחרת, זו שלך. בעיקר אתה שואף לתת אפשרות לאור לזרום על האבן. כמו שמפל-מים זורם על סלע ומלטף אותו. אבל עד שמגיעים לזה, זה כל הזמן אוכל אותך. כן, לחיות עד היום האחרון עם האיזמל והפטיש ביד. אוהב את אשתי, אוהב נשים בכלל. עשיתי לחסידים אומות העולם, העמידו בשנה האחרונה. הנה הוא במחצבה. עשיתי להבות, עם שתי דמויות מוצאות להורג, הפשיטו מהם את ביגדיהם, יד אחת על הראש ושניה על העיניים. לא לראות. צירפתי אליהם אשה וילד, בצורות פשוטות ורק מסמלות. שתי הדמויות שמסכות את העיניים זה העולם שכיסה את עיניו. חסידים אומות העולם הם האשה שמגינה על הילד הפגיע. נכון, לא חסידים. בכלל לא חסידים. אם וילד. פגיע. לא, שניהם פגיעים. באותה מידה. אבל האחת מבונה יותר.

למה קיווקוים? מאנייריים? לא, מבחינתי, עקבות בחומר. הרי אני עובד באיזמל. רוב עמיתי עובדים היום כבר במכונות. ואם מותר לי לומר זאת, הורסים את נשמת האבן. אם היה להם רגש חזק במהלך העבודה, הם מחסלים אותו במכונה שהופכת הכל לשטח חלק ומוחלק במכונה, שטח שבו יד אדם לא השאירה שום עקבות. אני רוצה להשאיר עקבות באבן. אני עובד במצב של התרגשות אמוציונאלית. אפילו יש לי טכניקה לעורר מחדש את הצד האמוציונאלי כשאני מתעייף אחרי עבודה ממושכת. אני מקוה שאני טוען את האבן במצב-הרוח שיש לי תוך כדי עבודה.

לכן הקיווקו לא סכימטי. שים לב, הוא בכיוון שבו אני עובד. זה הריתמוס שלי. הריתמוס הוא החלק החשוב ביותר בעבודה. הריתמוס הוא אני. הריתמוס של מכת הפטיש. הריתמוס של רפיקות הלב. כשכל המיקצבים האלה נכנסים לאותו קצב, יש רגעים של איזו התעלות. כמו הכושי שבסוף טס שלו מגיע לאיזו אכסטוזה.

מילים אחרונות? פשוט תודה. כן, לקינו. אני אסיר תודה לעמוס קינו על שאיפשר לי להעמיד תערוכה משלי במיסגרת התערוכה הגדולה שלו — גדולה גם בממדים אירופיים — ל-40 שנותיה של מדינת ישראל.

הייתי יכול לומר שהוא איפשר לכולנו להראות מה ומי אנחנו, מה אנחנו רוצים ומה אנחנו שווים. את זה לא אשכח ואני מקווה שאיווה עיקבות של זה יישארו גם בתודעה התרבותית של הארץ הזאת, הארץ שלנו. תודה.

## שואל אברהם

## טיול בוקר

### סיפור זעיר

בבקרים, מדי יום ביומו, בדיוק באותה שעה מוקדמת ובאותו מקום, מופיע מולי זוג קשישים, גבר ואישה בשנות השבעים — בעל ואשתו, ללא ספק — אשר יוצאים כמובן, מדי בוקר, לטייל... הם צועדים תמיד באותו קצב ובאותו כיוון. אפשר לכוון את השעון על פי המיפגש איתם, כל בוקר.